

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'îlî'l-Muhtâr* (nşr. Ali Abdülhamîd Ebû'l-Hayr - M. Vehbî Süleyman), Beyrut 1419/1998, I, 6; Kureşî, *el-Cevâhîrû'l-Muğıyye*, II, 349-350; İbn Habîb el-Halebî, *Tezkîretü'n-nebih fi eyyâmî'l-Manşûr ve benih* (nşr. Muhammed Muhammed Emîn), Kahire 1976, I, 90; İbn Tağrîberdî, *el-Menhelû's-şâfi*, VII, 122-124; İbn Kutluboğâ, *Tâcû't-terâcim fi men şannefe mine'l-Hanefiyye* (nşr. İbrâhîm Sâlih), Beyrut 1412/1992, s. 114; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 281; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, IV, 239; *Keşfü'z-zunûn*, I, 570; II, 1622-1623; Abdullah Efendi el-İsfahânî, *Riyâzû'l-ulemâ' ve hiyâzû'l-fuzalâ'* (nşr. Ahmed el-Fevâyî), Kum 1401, III, 247-248; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 106-107; Ahlwardt, *Verzeichnıs*, I, 281; IV, 118-119; VII, 563; Brockelmann, *GAL*, I, 476; *Suppl.*, I, 657; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 69; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, V, 191-192; *Mevsû'atü'tabakâti'l-fukahâ'* (nşr. Ca'fer es-Sübânî v.dğr.), Kum 1419, VII, 145-146.

DAVUT YAYLALI

MEVSİLÎ,

Abdürrahîm b. Muhammed

(عبد الرحيم بن محمد الموصلي)

Ebû'l-Kâsım Tâcüddîn Abdürrahîm b. Muhammed b. Muhammed b. Yûnus el-Mevsilî (ö. 671/1272)

Şâfiî fakihî.

598 (1202) yılında Musul'da doğdu. Büyükdedesine nisbetle ailenin diğer fertleri gibi İbn Yûnus diye de anılır. Aile muhitinde tahsil gördü. Büyükdedesi, dedesi ve babası da tanınmış birer fıkıh âlimiydi (İsnevî, II, 569-574). Diğer hocaları ve Musul'un dışına çıkıp çıkmadığı konusunda kaynaklarda bilgi yoktur. Moğolların Musul'u ele geçirmesi üzerine ileri bir yaşta Bağdat'a göç etti (670/1271-72). Burada şehrin batı bölgesi kadılığı ile Beşiriyye Medresesi müderrisliğine tayin edildi. Bir süre sonra 671'de (1272) Bağdat'ta vefat etti. İbn Hallikân, Yûnîni ve Birzâlî gibi müellifler cemâziyelevvel (aralık) ayında, İbnü'l-İmâd ise şevvalde (Nisan 1273) öldüğünü kaydeder. Ayrıca 670 (1271-72) yılında öldüğü de nakledilir. Devrin önde gelen Şâfiî âlimlerinden olan Mevsilî'nin mezhebe aykırı görüşleri ileri sürmesi (Sübki, VIII, 192-193) fıkıh alanındaki bilgisinin göstergesidir. Yetiştirdiği öğrenciler arasında Burhâneddin el-Ca'berî ve İbn Behrân el-Kûrânî gibi âlimler anılmaktadır.

Eserleri. 1. *et-Ta'cîz fi'htisâri'l-Vecîz*. Gazzâlî'nin Şâfiî fıkıhına dair eserinin muhtasarıdır. Müellif, 640 (1242) yılında ta-

mamladığı kitabına bir ad vermemekle birlikte kaynaklarda bu isimle veya *et-Ta'cîz*, *et-Ta'cîz muhtasarü'l-Vecîz* olarak anılmakta, 666'da (1268) müellife okunan mevcut yazma nüshasının üstünde de yukarıdaki şekilde kaydedilmektedir. Mevsilî, Müzenî ile Hanefî ve Mâlikîler'e ait görüşleri eserden çıkarmış, mükerrer bilgileri ayıklayarak bazan daha uygun gördüğü yerlere nakletmiş, Gazzâlî'nin zikrettiği ta'fillere pek azı dışında yer vermemiştir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Ayasofya, nr. 1164) bir nüshası bulunan kitabın tahâret, teyemmüm ve hayız konularını kapsayan Ârif Hikmet Bey Kütüphanesi'nde kayıtlı nüshası (nr. 1430) Abdullah b. Fehd eş-Şerîf tarafından neşredilmiştir (Kahire 1412/1991). Müellifin zamanından itibaren ulemâ arasında rağbet gören ve ezberlenen eseri (İbn Kâdî Şühbe, II, 243; III, 137, 170; İbn Hacer, IV, 98-99) Burhâneddin el-Ca'berî, Ebû Bekir b. İsmâil es-Senkelûnî, Tâceddin el-Firkâh (eksik), Muhibbüddin İbn Dakikül'id (eksik), Fahreddin İbnü's-Sikillî (*et-Tencîz 'ale't-Ta'cîz*) ve Şerefeddin İbnü'l-Bârizî (*Temyizü't-Ta'cîz*) gibi âlimler şerhetmiştir. Ca'berî'nin şerhi, bizzat Mevsilî'nin *et-Ta'cîz*'e yazdığı şerhin tek milesidir (İsnevî, I, 385-386). Ca'berî'nin talebesi, Utrûş lakabıyla tanınan Kemâleddin Muhammed b. Ali el-Hatîb el-İsnevî'ye ait hacimli şerh de günümüze ulaşmıştır (I-VII, TSMK, III, Ahmed, nr. 1138). Cemâleddin Abdurrahman b. Ömer el-Bâcerbekî el-Mevsilî *et-Ta'cîz*'i manzum hale getirmiş (İbn Kâdî Şühbe, II, 180), Kutbüddin Muhammed b. Abdüssamed es-Sünbâtî eser üzerinde *Taşihi'u't-Ta'cîz* adıyla bir çalışma yapmıştır (a.g.e., II, 289). 2. *et-Ta'rîz fi şerhi't-Ta'cîz*. Ancak "cinâyât" bahsine kadar yazıldığı anlaşılan bu şerhin (İsnevî, I, 385-386) bazı yazma nüshaları günümüze ulaşmıştır (bk. Brockelmann, III, 1225). 3. *en-Nebih fi muhtasarî't-Tenbih*. Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin Şâfiî fıkıhına dair *et-Tenbih* adlı eserinin muhtasarıdır (el-Mektebetü'l-Ezheriyye, nr. 22232/36015). 4. *et-Tenvih bifazli't-Tenbih*. Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin anılan eserinin şerhidir. 5. *Cevâmî'u'l-kelimi's-şerife 'alâ mezhebi'l-İmâm Ebî Hanîfe*. Hanefî fakihî Kudûrî'nin *el-Muhtasar* adlı eserinin muhtasarıdır. 6. *Nihâyetü'n-nefâse fi'l-fıkh*. Sübkî bu eseri benzerini az gördüğü bir kitap olarak niteler. 7. *Muhtasarü'l-Maḥşûl*. Fahreddin er-Râzî'nin fıkıh usulüne dair eserinin muhtasarıdır. 8. *Muhtasarü Dürretü'l-gavvâs fi evhâmi'l-ḥavâs*. Harîrî'nin eseri üzerine yapılmış bir muhtasarıdır.

Müellif ayrıca *el-Vecîz*'i şerhe başlamışsa da tamamlayamamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdürrahîm b. Muhammed el-Mevsilî, *et-Ta'cîz fi'htisâri'l-Vecîz* (nşr. Abdullah b. Fehd eş-Şerîf), Kahire 1412/1991, neşreden giriş, s. 12-36; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 255; Yûnîni, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, Haydarâbâd 1380/1960, III, 14-15; Zehebî, *el-İber*, III, 321; a.mlf., *Tezkîretü'l-huffâz*, IV, 1463; Sübkî, *Tabakât*, VIII, 191-194; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 385-386; II, 569-574; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 136-137, 176, 180, 226, 243, 247, 268, 289, 297, 299; III, 137, 170-171; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 98-99, 236; *Keşfü'z-zunûn*, I, 417-418; II, 2003; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 332; Brockelmann, *GAL Suppl.*, III, 1225; Karatay, *Arapça Yazmalar*, II, 668-670.

AHMET ÖZEL

MEVSİLÎ, İbrâhîm b. Mâhân

(bk. İBRÂHİM el-MEVSİLÎ).

MEVSİLÎ, Ömer b. Bedr

(عمر بن بدر الموصلي)

Ebû Hafız Ziyâüddîn Ömer b. Bedr b. Saîd el-Mevsilî (ö. 622/1225)

Muhaddis ve Hanefî fakihî.

Cemâziyelevvel 557'de (Mayıs 1162) Musul'da doğdu. İbn Râfî', lakabının Safiyyüddin olduğunu söylemektedir. Kürdî, Verrânî, Hanefî nisbeleriyle de anılmıştır. Tahsilini Bağdat'ta sürdüren Mevsilî kırat âlimi Muhammed b. Mübârek el-Halâvî, Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî gibi âlimlerden yararlandı. Halep, Dimaşk, Kudüs gibi ilim merkezlerinde hadis rivayet etti ve hayatının sonuna kadar âlimlerden faydalanmayı sürdürdü. Kendisinden İbnü'l-Adîm ile kızı Şühde, Reşîd el-Attâr ve Ebû'l-Mehâsin Yûsuf b. Ahmed el-Yağmurî ve başkaları rivayette bulundular. Mevsilî 28 Ramazan 622'de (3 Ekim 1225) Dimaşk'ta Nûriyye Bimâristanı'nda vefat etti. Ölüm tarihinin 8 Şevval 622 (13 Ekim 1225) olduğu da rivayet edilmektedir.

Eserleri. 1. *el-Cem' beyne's-Şahîḥ-ḥayn mâ'a ḥazîfi's-senedi ve'l-mükerrer mine'l-beyn*. Mevsilî, halkın hadislere yeteri kadar ilgi göstermemesi üzerine kaleme aldığını söylediği bu eserde Buhârî ile Müslim'in *el-Câmî'u's-şahîḥ*'lerinde bulunan 2874 rivayeti bir araya getirmiş, yalnız sahâbî râvîlerini kaydetmiş, aynı konuda muhtelif sahâbîler tarafından rivayet edilen hadislerin sadece birini almış, uzun rivayetlerde Hz. Peygamber'e ait olmayan ifadeleri ihtisar etmiş ve ha-

disleri konularına göre alfabetik olarak sıralamıştır. Eseri neşreden Sâlih Ahmed eş-Şâmî (I-II, Beyrut 1416/1995), sadece *Şahîh-i Buĥârî*'de bulunan hadislerin baş tarafına "hı" (ح), sadece *Şahîh-i Müslim*'deki hadislerin baş tarafına "mim" (م), her ikisinde de bulunan hadislerin başına hı ve mim harflerini koymuş, rivayetlerin sonunda her iki eserin Muhammed Fuâd Abdülbâkî tarafından yapılan neşirlerini esas alarak hadislerin numaralarını göstermiştir. 2. *el-Muġnî 'ani'l-hıfzî ve'l-kitâb bi-kavlihim lem yaşîhha (lâ yaşîhhu) şey'ün fî hâze'l-bâb* (Kahire 1343). Eserde hadislerin metin ve senedleri zikredilmeden hangi konularda sahih hadislerin bulunmadığı veya hangi konularda Hz. Peygamber'den rivayet gelmediği belirtilmektedir. Müellifin, öğrencilere ve hadisle ilgilenme fırsatı bulamayan meslek sahiplerine kısaca bilgi vermek ve onları hadise yönlendirmek için seçtiği bu metot pek geniş bir hadis kültürüne sahip olmayı gerektirdiğinden kendisi birçok âlim tarafından bu konularda acele ve isabetsiz hüküm vermekle suçlanmış, İbn Hacer el-Askalânî de sadece İbnü'l-Cevzî'nin *Kitâbü'l-Mevzû'ât*'ından faydalandığını ve ona bir şey katmadığını söylemiştir (*el-Kavlü'l-müsedded*, s. 21). Zeynüddin el-İrâkî ve Şemseddin es-Seĥâvî'nin de tezatlar taşıdığını söyleyerek eleştirdikleri eseri Hüsâmeddin el-Kudsî *İntikâdü'l-Muġnî ve beyânü en lâ ğanâ'e 'ani'l-hıfzî ve'l-kitâb* adlı çalışmasıyla (Dımaşk 1343) tenkit etmiştir. Mevsilî'nin *el-Muġnî*'de verdiği bilgilerin üçte birinin yanlış olduğunu söyleyen Ebû İshak Muhammed b. Şerîf el-Huveynî el-Eserî ise önce bu kitabın muhtevasına yönelik tenkitlerini 101 konuda toplayarak *Cünnetü'l-mürtâb binakđî'l-Muġnî 'ani'l-hıfzî ve'l-kitâb* isimli eserini kaleme almış (Beyrut 1407/1987), daha sonra da bunu *Faşlü'l-ĥitâb* adıyla (Beyrut 1405/1985) ihtisar ederek ilk kitabındaki eleştirilerini yirmi sekiz konuda özetlemiştir. *Faşlü'l-ĥitâb*'in dış ve iç kapağında eserin İbn Kudâme'ye nisbet edilmesi bir baskı hatasıdır (*Cünnetü'l-mürtâb*, s. 9). 3. *el-Vukûf 'ale'l-mevkûf*. Müellif bu kitapta 151 mevkuf rivayetinin sıhhat derecesini tesbite çalışmıştır. Ümmü Abdullah bint Mahrûs el-Aselî, hadislerin tahkikinde yer yer notlar düşen hocası Ebû Abdullah Mahmûd b. Muhammed el-Haddâd'ın yönetiminde eseri neşre hazırlayıp yayımlamış (Riyad 1407), Murtazâ ez-Zeyn Ahmed de üzerinde yüksek lisans tezi yapmıştır (1987, el-Câ-

miatü'l-İslâmiyye [Medine]). Müellifin diğer eserleri arasında *el-'Akîdetü's-şahîha fi'l-mevzû'âtî's-şariha* (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1158), *İstinbâtu'l-ma'în mine (fi)'l-ileli ve't-târih li'bni Ma'în*, *İhtiyâru aĥyârî'l-aĥbâr*, *el-İntişâr ve't-tercîh li-mezhebi's-şahîh* (*mezhebi Ebî Hanîfe*), *el-'Aşabiyyetü'l-mezhebiyyetü'l-makîte* adlı çalışmaları bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ömer b. Bedr el-Mevsilî, *el-Cem' beyne's-Şahîhayn* (nşr. Sâlih Ahmed eş-Şâmî), Beyrut 1416/1995, neşreden giriş, s. 7-9; a.m.f., *el-Vukûf 'ale'l-mevkûf* (nşr. Ümmü Abdullah bint Mahrûs el-Aselî), Riyad 1407, neşreden giriş, s. 6-7; Münzîrî, *et-Tekmile*, III, 162; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXII, 287-288; Takıyyüddin el-Fâsî, *Târîhu 'ulemâi' Bağdâd* (nşr. Abbas el-Azzâvî), Beyrut 1420/2000, s. 127-128; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Kavlü'l-müsedded*, Haydarâbâd-Dekken 1319, s. 21; İbn Kutluboĝa, *Tâcü't-terâcim fi men şannefe mine'l-Hanefiyye* (nşr. İbrâhim Sâlih), Beyrut 1412/1992, s. 160-161; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1158; Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmil*, s. 328; Ebû İshak el-Huveynî, *Cünnetü'l-mürtâb bi-naĥđî'l-Muġnî 'ani'l-hıfzî ve'l-kitâb*, Beyrut 1407/1987, tür.yer.; Brockelmann, *GAL*, I, 358; *Suppl.*, I, 610; Zirîkî, *el-A'lâm* (Fethullah), V, 42-43; Cezzâr, *Medâĥilü'l-mü'el-lifin*, III, 1677-1678; M. Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler*, İstanbul 1997, s. 146-148.

M. YAŞAR KANDEMİR

MEVSİM

(موسم)

Sözlükte "dağlamak, kızgın demirle damgalamak, işaretlemek" anlamındaki **vesm** kökünden gelen **mevsim** (çoğulu mevâsim) "bayram, şenlik, hac zamanı, panayır, fuar ve yılın belirli zaman dilimi, hasat vakti" gibi mânalarda kullanılır. Kelimenin etimolojik anlamının, hayvan alım satımı-panayır ilişkisi göz önünde tutularak "satın alınan hayvanların damgalanma yeri ve zamanı" olduğu ileri sürülebilir.

Câhiliye devrinde "mevsimü'l-hac" (mevâsimü'l-hac) zilkade ayının başında kurulan, ilk gün ihramlı katılmanın zorunlu olduğu Ukâz panayırı ile başlayıp Mecenne ve Zülmeccâz panayırlarıyla devam ederdi. Mevsim kelimesi hacla bağlantısı bulunmayan Bedir, Hubâşe ve Tihâme panayıruları için de kullanılıyordu. Farklı kesimlerden insanları bir araya toplayan hac mevsimleri Mekke döneminde İslâm'ın tebliğine çeşitli imkânlar hazırlamış, Resûl-i Ekrem diğer Arap kabilelerini bu günlerde İslâm'a davet ettiği gibi hicrete giden süreçte Medineliler'le yapılan Akabe biatları da yine bu günlerde gerçekleştirilmiştir. 9 (631) yılı hac mev-

siminde müşrik Araplar'ın Kâbe'ye yaklaşmaları yasaklanmıştır. Hulefâ-yi Râşidîn devrinden itibaren haccın panayırullarla bağlantısı kesilmiş ve bu mevsim artık yalnız Mekke'nin ve Araplar'ın değil bütün müslümanların en büyük bayramı olarak daha etkin biçimde kutlanmaya başlanmıştır. "Rabbinizden -ticaret yaparız aramanızda herhangi bir günah yoktur" (el-Bakara 2/198) meâlindeki âyet uyarınca Câhiliye döneminde Arafat ve Mina'da uygulanan ticaret yasağı kaldırılmıştır. Hz. Ömer, idarecilerinin uygulamaları hakkında bilgi almak veya onları soruşturmak için hac mevsimlerinden faydalanmış, ondan sonra gelen bazı halifeler de bu uygulamayı sürdürmüştür. Mekke fethinin ardından ihdas edilen görevlerden emîr-i hac için "emîrü'l-mevsim" (vülâtü'l-mevsim) tabiri de kullanılmıştır. Hicaz'a hâkim olan halife ve sultanlar hac mevsimi girmeden bütün vali ve emirlerine mektup yazarak mevsimin selâmetle tamamlanması için her türlü tedbirin alınmasını isterlerdi (Kalkaşendî, VIII, 318). Başlangıcından itibaren hac mevsimleri, İslâm dünyasının her yanından gelen ulemânın gerçekleştirdiği ilmi müzakere ve bilgi alışverişleri bakımından çok önemliydi.

İslâm öncesinde Mekkeliler, kamerî takvime göre belirlendiğinden değişik mevsimlere rastlayan haccın havanın mutedil ve ticarî ortamın uygun olduğu günlere denk gelmesi için takvimde değişiklik yapıyorlardı. Aynı şekilde umrenin de hurma hasadı mevsimine rastlatılması amacıyla receb ayının yeri değiştiriliyordu (bk. NESÎ). Receb ayı, İslâmiyet'in zuhurundan sonra da Mekke'nin büyük bayramlarından umrenin kutlandığı ay olmaya devam etmiştir. Nâsır-ı Hüsrev, "mevsim-i azîm" dediği umre mevsimini düzenlenen etkinlikler ve canlılık bakımından ramazan bayramına benzetir (*Sefer-nâme*, s. 121). Mekke'de receb ve zilhiccenin dışında da bayram ve şenlikler tertip ediliyordu (İbn Battûta, I, 225-232). Hac ve umre merasimlerinden başka çeşitli bayram, anma töreni ve şenlikler için de mevsim tabiri kullanılmıştır. Fâtımîler döneminde, Nil'in akışına göre eskiden beri devam eden mevsimlerle ilgili geleneklerin sürdürüldüğü Mısır'da ramazan bayramına "büyük mevsim" (mevsim azîm) adı veriliyordu. İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinde Hz. Peygamber'in doğum günü (mevlid) başta olmak üzere bazı önemli şahsiyetlerin doğum veya ölüm yıl dönümlerine rastlayan özel gün ve gece-